

Dnr U14/2005

Remiss på betänkandet *Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld och makt* (SOU 2004:121) från Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet (N2004/9764/JÄM)

Kriminologiska institutionens remissvar på SOU 2004:121, *Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*, Betänkande av Utredningen om kvinnofridsuppdragen, riktas främst mot den vetenskapliga beskrivningen och förståelsen av mäns våld mot kvinnor, som betänkandet bygger på. Svaret går även kort in på de förslag som följer av denna förståelse, tar upp kravet på könsmaktsförståelsen som överordnat perspektiv och diskuterar slutligen fördelningen av föreslagna forskningsresurser. Granskningen inleds med frågan om hur bindande direktiven skall få vara.

Bindande direktiv?

Utredningen om kvinnofridsuppdragen skall enligt direktiven göra en uppföljning av de uppdrag som myndigheterna gavs i kvinnofridspropositionen och utvärdera samtliga åtgärder ur ett könsmaksperspektiv.

Institutionen kommer i sitt remissvar att ställa sig kritisk till att förståelsen av mäns våld mot kvinnor helt begränsas till ett könsmaksperspektiv. Att direktiven på detta sätt teoretiskt låser en utredning måste i sig betraktas som mycket anmärkningsvärt. Utredningen skulle kanske kunna hävda att den enbart arbetat enligt direktiven och är bunden av dem. Det är dock viktigt att här framhålla att forskare som deltar i en statlig utredning – i detta fall utredaren själv samt fyra experter och sakkunniga – måste kunna ifrågasätta ett teoretiskt perspektiv även om ett sådant skulle påbjudas i utredningsdirektiv.

Könsmaktsförståelse som viktig

Utredningens teoretiska utgångspunkt, en könsmaktsförståelse av mäns våld mot kvinnor, utgör i många avseenden en fruktbar utgångspunkt. Detta perspektiv tillsammans med andra genusperspektiv på våld och brottslighet innebär ett tillskott till vetenskapen. Att männen är så dominerande bland förövarna av grova våldsbrott, inklusive mot kvinnor, är ett faktum som tidigare i alltför liten utsträckning tillåtits inspirera teoribildningen. Könsmaktsperspektivet har utvecklat forskningsfältet genom att lyfta fram de dominansförhållanden som otvivelaktigt starkt bidrar till vissa typer av våld som män utövar mot kvinnor.

Utredningens makroperspektiv är också positivt. Strävan mot helhetssyn och samhällsförklaringar är mindre vanlig i statliga utredningar och därför välkommen. Det är även viktigt att, som utredningen gör, framhålla att mäns våld mot kvinnor inte kan reduceras till något som bara förknippas med vissa kvinnor och män eller med vissa situationer. En jämförelse kan göras med försöken att förklara rasistiskt våld. Att bara försöka knyta det till vissa personer med avvikande egenskaper innebär att tydliga historiska och länderspecifika förklaringar härigenom döljs.

Med detta sagt måste det samtidigt framhållas att utredningen väcker en mängd frågor som rör beskrivningen av våldet, orsaker till våldet samt åtgärder mot våldet.

Beskrivningens förförståelse

Utredningens utgångspunkt är att mäns våld mot kvinnor (och barn) är mycket utbrett i samhället. ”I kvinnors liv är våld en del av vardagen, där den egna utsattheten eller andra kvinnors utsatthet för våld, och rädslan för att utsättas för våld, ständigt närvarande” (betänkandet s. 12).

Utredningens beskrivning av mäns våld mot kvinnor i Sverige bygger framför allt på den omfångsundersökning som publicerats i *Slagen dam* (Lundgren m. fl. 2001). Denna undersökningen är tydligt kritisk mot tidigare forskning om mäns våld mot kvinnor. Enligt undersökningen har nära hälften av kvinnorna uppgivit att de utsatts för våld av en man någon gång sedan 15 års ålder, och att våldet kommer från män i allmänhet och inte begås i särskild hög grad av män som kommer från lägre klass, har låg utbildning och är alkoholiserade, arbetslösa eller invandrare (betänkandet, s. 63).

Slagen dam utgör ett tillskott till våldsforskningen och innehåller viktiga resultat om mäns våld mot kvinnor. Studien är värdefull genom att lyfta fram också sådant våld som i juridisk mening är ringa eller ens inte kriminaliserat. Detta våld kan genom att vara systematiskt och återkommande få stora konsekvenser för kvinnor.

Resultaten från *Slagen dam* skiljer sig dock på flera punkter avsevärt från andra studier av våld mot kvinnor. Detta hänger främst samman med den mycket vida våldsdefinition som används såväl vad gäller period som våldets art och svårhetsgrad. I definitionen av våld ingår t. ex. hot, nedsättande kommentarer och oönskade kramar. Att använda en mycket vid definition är naturligtvis helt legitimt. De metodologiska och teoretiska övervägandena för definitionen eller de oberoende variablerna görs dock inte alltid helt tydliga. Att frågorna kan röra förhållanden upp till 50 år tillbaka i tiden skapar problem med tillförlitligheten – klart färre av de äldsta kvinnorna än av de yngre anger att de under sitt liv varit utsatta för våld (Kyvsgaard 2003). Att mäta alkoholkonsumtion genom en fråga om antal gånger per vecka utan att fråga om mängd eller berusningsgrad är varken ett bra mått eller rättsvisande för att vederlägga resultat från annan forskning.

Resultaten från *Slagen dam* att de män som utövar våld mot kvinnor inte är avvikande eller skiljer sig från män i allmänheten är på ett sätt inte så förvånande. Genom att våld definieras mycket vitt kommer en stor del av alla kvinnor att ha varit utsatta. Om en stor del av befolkningen begått eller varit utsatt för brott, så kommer förstås skillnaderna till normalbefolkningen att vara liten. Sådana resultat kan också återfinnas i undersökningar om självdeklarerad brottslighet, där en majoritet av alla 15-åringar uppger att de begått brott och en stor minoritet också att de utsatts för brott (Brottsförebyggande rådet 2003).

Samtidigt framstår resultaten i *Slagen dam* som oväntade. De överensstämmer inte med andra liknande undersökningar, som utgår från en mer begränsad våldsdefinition vad gäller tidsperiod eller svårhetsgrad. Statistiska centralbyråns undersökningar om levnadsförhållanden (ULF) visar att risken att bli utsatt för våld eller hot varierar förutom med kön också med bl. a. ålder, klass, etnicitet, bostadsort och plats (Statistiska centralbyrån 2002). Utsatthet för våld är också betydligt vanligare i ekonomiskt svagare grupper och bland ensamstående föräldrar (Estrada & Nilsson 2001). Ensamstående mödrars höga utsatthet är dessutom i hög grad bestämd av fattigdom och brist på välfärdsresurser, dvs. utsattheten är inte bara köns- utan också klassbestämd (Estrada & Nilsson 2004). Statistiska centralbyråns

undersökningar tyder dessutom på att en könsmaktsförståelse av våld mot kvinnor inte alltid är den rimligaste. Den ökning av våld mot kvinnor som kan utläsas ur ULF hänför sig framför allt till våld på arbetsplatsen. En tolkning är att våldet gäller servicepersonal, som generellt löper en tydligt förhöjd risk att utsättas för våld.

Då det gäller det grova våldet står det helt klart att det inte är ett representativt urval av alla män som står för detta. Mäns våld mot kvinnor i nära relationer, inklusive grov kvinnofridskränkning, visar tydliga särdrag hos gärningsmännen (Brottsförebyggande rådet 2000 och 2002). Utredningen refererar också till rapporten *Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*, där resultaten pekar på mannen som gärningsman som ofta är psykiskt störd och där en stor andel härstammar från ett annat land, har låg status och är kriminellt belastad (Brottsförebyggande rådet 2001). Svåra uppväxtförhållanden är också mycket tydligt förekommande bland män som gör sig skyldiga till grovt våld (Loeber & Farrington 1998). Dessa resultat kommenteras ej av utredningen.

Förklaringar till våldet

Vid det mindre allvarliga våldet framstår inte mäns våld mot kvinnor nödvändigtvis som så annorlunda än kvinnors våld mot män. Nordiska och internationella studier av våld bland yngre i parrelationer tyder på att skillnaden mellan kvinnor och män som utövare av våld inte skulle vara så stor (Pape 2003, inkl. referens till metaanalys). Inte heller studier om våld mot äldre, både från partner och från vårdpersonal, påvisar större skillnader mellan kvinnor och män som förövare (Jönson & Åkerström). Forskningen på våld i parrelationer med två kvinnor pekar för övrigt inte på att våldet där skulle vara så skilt från våldet i parrelationer med en kvinna och en man (Holmström 2000).

Då våldet ges en mycket vid definition är det därför inte givet att en könsmaktsförståelse skulle utgöra den bästa förståelsen. Studierna av våld i parrelationer tyder på att det rör sig om fysiska konfliktlösningar från båda parter av relativt tillfällig karaktär (Pape 2003). Mot detta skulle utredningen kanske invända att mäns våld mot kvinnor är av en annan karaktär än kvinnors våld mot män, och att det bara i det förra fallet rör sig om våld som är ett uttryck för ett över- och underordnande. Detta måste dock göras empiriskt troligt – inte bara stipuleras.

Om våldet däremot begränsas till grovt våld blir bilden en annan. Män lagförs för grov misshandel (mot både kvinnor och män) mer än tio gånger så ofta som kvinnor. Män dödar

också tio gånger så ofta som kvinnor och dödar kvinnor fyra till fem gånger oftare än kvinnor dödar män (Rying 2000). Här är det dock, som nämnts, inte ”män i allmänhet” som är förövarna.

Det grövsta våldet varierar även tydligt i tid och rum. USA har en mord- och dråpnivå som ligger fem gånger över den västeuropeiska, och i Sverige har mord och dråp fördubblats i förhållande till för ett halvsekel sedan, samtidigt som nivån historiskt sett är låg. Denna allmänna våldsnivå reflekteras även i hur många kvinnor som mördas eller dräps. I USA översteg under 1990-talet antalet dödade kvinnor per 100.000 det totala antalet mord och dråp i Sverige. Ökningen av mord och dråp i Sverige sedan 1950-talet gäller också för både kvinnor och män, om än olika starkt (von Hofer 2003).

Frågan är då hur dessa variationer skall förklaras. Två möjligheter föreligger. Det ena är att hävda, vilket förefaller naturligt ur ett könsmaktsperspektiv, att variationen kan förklaras med variationer i jämställdheten. Utredningen gör dock inga försök att koppla mäns våld mot kvinnor till jämställdhetens utveckling. Det andra är att även ytterligare förklaringar beaktas som alkoholutveckling, marginalisering och migration. Ett relativt stabilt resultat från olika jämförelser mellan länder är t. ex. att mord- och dråpnivån är lägre i samhällen där den ekonomiska ojämlikheten allmänt sett är lägre (Rosenfeld & Messner 1991, Westfelt 2001).

Dessa förklaringar utesluter inte en könsmaktsförståelse. Män som dödar kvinnor kan mer eller mindre medvetet använda sig av stereotypa föreställningar av kvinnor som förekommer mer allmänt i samhället. En könsmaktsförståelse kan dock knappast ensam förklara våldets variationer i tid och rum eller mellan grupper. Tvärtom tycks den internationella forskningen om mäns våld mot kvinnor röra sig mot flerdimensionella teorier om våld som inkorporerar både strukturella och individuella faktorer (Jasinski 2001). Betänkandet uppehåller sig heller inte vid frågan om man utifrån en könsmaktsförståelse av mäns våld mot kvinnor skall förvänta sig någon variation i våldet. Olika förhållanden som skulle kunna bidra till förklaring av mäns våld mot kvinnor tycks nu av utredningen betraktas som försök till bortförklaringar av våldet. Inställningen att alla män potentiellt är våldsverkare (utan koppling till historiska och sociala förhållanden) riskerar hamna i en biologism (Segal 1997, s. 260).

Sammanfattningsvis bygger utredningens beskrivning och tolkning av mäns våld mot kvinnor på en begränsad forskning som till del inte får stöd av andra studier. Betänkandet bygger i hög grad på referenser till de forskare som ingår i utredningen eller till dem närstående forskare.

Betänkandet kan härigenom ge intrycket att forskning med relevans för frågor om mäns våld mot kvinnor inte bedrivs i andra miljöer i Sverige och med delvis andra resultat. I och med att utredningen bygger på så begränsad forskning, är det också svårt att förhålla sig till de förslag som utredningen presenterar.

Förslag till åtgärder – ur ett könsmaktsperspektiv

Frågan är om insatser baserade på en könsmaktförståelse räddar fler liv och minskar mäns våld mot kvinnor mer än alternativa förståelsesätt. Detta är förstås en empirisk fråga som knappast kan besvaras av utredningen. Samtidigt är utredningen mycket bestämd i att ta avstånd från vissa typer av åtgärder och lika bestämd i att förordas andra. De åtgärder som förordas är dock mycket allmänna och framförs utan empiriskt stöd. Det förs t. ex. inte fram någon empiri som talar för att ”en bred och sammanhållen våldsförståelse bäddar för ett bra arbete” (s. 177), eller att samverkan, samsyn, utbildning och lagstiftning skulle vara framgångsrika vägar. Vilka har effekterna varit av motsvarande förslag för att få ned t. ex. brottsligheten, narkotikakonsumtionen eller självmorden? Det kan förstås vara bra att pröva nya vägar. Utredningen försöker dock över huvud taget inte förankra sina förslag i tillgänglig kriminologisk eller annan forskning. Så hade utredningen t. ex. kunnat förhålla sig till FN:s arbete mot våldsbrott, som baseras på ett folkhälsoperspektiv (World Report on Health and Violence 2002). Detta hade kanske framstått som särskilt naturligt, då betänkandet så tydligt förankrar frågan om mäns våld mot kvinnor i FN:s arbete.

Betänkandet kan nu ge intryck av att utredningen snarare varit intresserad av att utvärdera om ett könsmaktsperspektiv använts än att utvärdera effekten av olika insatser på mäns våld mot kvinnor. I ett åtgärds perspektiv framstår också ett problem med betänkandets könsmaktsförståelse. Om förståelsen är helt och hållet strukturell och om förståelsen dessutom inte implicerar variationer, kan egentligen inte effekter förväntas.

Könsmaktsförståelse, vetenskapssyn och den akademiska friheten

Utredningen framför genomgående i betänkandet att en könsmaktsförståelse bör bilda utgångspunkten för de myndigheter och andra som arbetar med mäns våld mot kvinnor. Omvänt kritiserar andra utgångspunkter för arbetet. Denna hållning kan ifrågasättas både vetenskapligt och politiskt. Genom sitt ovanifrån perspektiv underkänner utredningen de inblandade parternas förståelse av våldet. Det gäller såväl kvinnan som mannen som de som är satta att försöka förhindra våldet. Inställningen till medling är ett exempel. Det är helt klart

att de närmast berörda inte alltid har den bästa insikten om orsaksmekanismer eller tydligt kan se strukturella eller kulturella sammanhang. Att däremot helt fränkänna subjekten all insikt är förvånande och särskilt i ljuset av dagens samhällsvetenskap. För att citera en analys av prostitutionsdebatten: ”Måste antagandet om en maktordning göra att det offentliga rummet av olika röster och perspektiv minskas?” (Arnberg, 2003, s. 43).

Utredningen behandlar myndigheter och inte universitet och högskolor. När utredningen kort kommer in på den akademiska utbildningen släpps också könsmaktsperspektivet och det talas bara om att kunskaper om mäns våld mot kvinnor skall införas i examensordningen för vissa yrkesutbildningar (s. 236). Hade utredningen här tagit med kravet på könsmaktsförståelse, hade den också tydligt inkräktat på den akademiska friheten. Att kravet skall gälla de tjänster vid myndigheter som skall arbeta med att motverka mäns våld mot kvinnor skapar likväl en underlig situation för högskolan. Könsmaktsförståelsen som allena rådande tolkningsmodell smygs in så att säga bakvägen. Om de aktuella yrkesutbildningarna vid högskolan inte inför könsmaktsförståelsen i kurserna, gör sig inte heller studenterna besvär att söka tjänster som kräver denna förståelse. Det är för övrigt inte klart varför forskare från universiteten, då de söker sig till tjänster vid myndigheter, plötsligt skall behöva begränsa sina kunskaper och perspektiv.

Forskningsresursernas fördelning

Utredningen föreslår inrättandet av ett nationellt forskningscentrum för mäns våld mot kvinnor och barn. Budgeten skall vara i storleksordningen 18 miljoner kronor (s. 232 f.). Centrumet skall också administrera ett forskningsprogram om minst sju miljoner kronor per år.

En utredning skall förstås argumentera för resurser till just sitt område. I ett vidare perspektiv måste dock frågan ställas hur denna satsning skall ses i relation till existerande forskning på brottsligt våld med död och kroppsskada som följd, t. ex. våld mot män, ungdomsvåld, våld i socialt och ekonomiskt utsatta grupper och yrkesrelaterat våld. I jämförelse med de medel som står till förfogande för andra miljöer som forskar om våld, framstår utredningens förslag som oproportionerliga. Risken är även att en storsatsning på forskning om en typ av våld minskar anslagen till andra typer av närliggande forskningsområden.

Centrumet skall, enligt utredningen, ”bedriva egen spetsforskning och peka på forskningsbehov inom området kön, makt och våld”. Utredningen kommer här farligt nära att lägga på en forskningsmiljö ett visst perspektiv, i detta fall en könsmaktsförståelse. Riskerna för en sådan teoretisk styrning talar ytterligare för att alla medel för forskning om mäns våld mot kvinnor inte skall koncentreras till *en* forskningsmiljö. En betydligt bättre modell förefaller vara ett särskilt programstöd till något av forskningsråden, där forskare från olika miljöer söker medel och bedöms enligt gängse procedurer.

Institutionen vill här peka på de vinster som forskningsområdet mäns våld mot kvinnor kan göra genom att medel också tillförs miljöer med forskningskompetens på andra typer av våld, på marginalisering, på historiska och jämförande studier, på lagars tillkomst och tillämpning och på åtgärders effekter. Sådan forskningskompetens finns vid flera universitetsinstitutioner. I detta remissvar är det naturligt att ta exempel från den egna institutionen. Ett flertal studier har under senare år publicerats vilka har direkt relevans för frågan om våld mellan kvinnor och män, t. ex. om homosexuella kvinnors och mäns utsatthet för våld som hatbrott (Tiby 1999), om våldsbrott som iscensättande av genus hos flickor och pojkar (Pettersson 2002), om våld och kränkningar riktade mot narkotikabrukande kvinnor (Lander 2003), om ungas konstruktioner av gärningspersoner och offer (Karlsson & Pettersson) och om resurssvaga ensamstående kvinnors utsatthet för våld (Estrada & Nilsson 2004). Dessa analyser bygger på såväl genusperspektiv som andra perspektiv.

Avslutning

Institutionens huvudinvändning mot betänkandet är att könsmaktsförståelsen ges den helt dominerande rollen för att förstå mäns våld mot kvinnor. Varken andra genusteorier eller andra perspektiv tillåts. Detta är mycket anmärkningsvärt.

Könsmaktperspektivet är, som nämndes inledningsvis, samtidigt politiskt och teoretiskt fruktbart. Det bör ges möjlighet att utvecklas teoretiskt och empiriskt. I öppen debatt och vetenskaplig prövning får perspektivet ställas mot alternativa sätt att förstå mäns våld mot kvinnor. Det är i ett sådant klimat som de mest fruktbara teorierna och perspektiven utkristalliseras och forskningen och den praktiska verksamheten utvecklas.

Könsmaktperspektivet skall däremot inte utgöra en överordnad norm. Som sådant avvisas det av Kriminologiska institutionen – vänligt men bestämt.

Remissen har sammanställts av Henrik Tham.

Beslut om detta remissvar har fattats av Kriminologiska institutionens styrelse den 9 mars 2005.

Stockholm, den 9 mars 2005

Janne Flyghed

Prefekt

Referenser

Arnberg, Klara (2003), Sökandet efter de prostituerades röst. – En diskursanalys av de två dominerande feministiska teorierna om trafficking, magisteruppsats, Stockholms universitet, Institutionen för ekonomisk historia.

Brottsförebyggande rådet (2000), Grov kvinnofridskränkning. En kartläggning, Brå-rapport 2000:11, Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2001), Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, Brå-rapport 2001:11, Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2002), Våld mot kvinnor i nära relationer. En kartläggning, Brå-rapport 2002:14, Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2003), Stöld, våld och droger bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från fyra självdeklarationsundersökningar. Brå-rapport 2003:5, Stockholm: Fritzes.

Estrada, Felipe & Nilsson, Anders (2001), "Brottslighet som välfärdsproblem – Utsatthet för brott och oro för brott 1988-1999, I: Ofärd i Välfärden, SOU 2001:54, Stockholm: Fritzes.

Estrada, Felipe & Nilsson, Anders (2004), "Exposure to threatening and violent behaviour among single mothers", British Journal of Criminology, Vol. 44 (2).

von Hofer, Hanns (2003), Brotts och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750-2000. Diagram, tabeller och kommentarer. 3:e reviderade upplaga, Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil.

Holmström, Daniel (2000), Kvinnor kan – också. En kunskapsinventering av lesbiskt relationsvåld, c-uppsats, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Jasinski, Jana (2001), "Theoretical explanations for violence against women", i Renzetti, Claire; Edleson, Jeffrey & Kennedy, Rachael Berger (red.), Sourcebook on Violence against Women, Thousand Oaks: Sage.

Jönson, Håkan & Åkerström, Malin, "Neglect of elderly women in feminist studies of violence – a case against ageism?", Journal of Elder Abuse and Neglect, (kommande).

Karlsson, Jenny & Pettersson, Tove (2003), Forskningsintervjuer med ungdomar om genus och våld. Konstruktioner av gärningsperson och offer, Rapport 2003:2, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Kyvsgård, Britta (2003), Recension av Lundgren, Eva m. fl. (2001), Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning, Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab, 90. årgång, nr. 2.

Lander, Ingrid (2003), Den flygande maran. En studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm, Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.

Loeber, Ralph & Farrington, David (red.), (1998), Serious and Violent Juvenile Offenders. Risk Factors and Successful Interventions. Thousand Oaks: Sage.

Lundgren, Eva, Heimer, Gun, Westerstrand, Jenny & Kalliokoski, Anne-Marie (2001), Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning. Umeå: Brottsoffermyndigheten; Uppsala: Uppsala universitet. Stockholm: Fritzes (distributör).

Pape, Hilde (2003), Vold og krenkelser i unge menneskers parfohold, Tidsskr. Nor. Lægeforen, 123.

Pettersson, Tove (2002), Tre perspektiv på brottsliga nätverk: Supporterbråk, etnicitet och genus, Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.

Rosenfeld, Richard & Messner, Steven (1991), "The social sources of homicide in different types of societies, Sociological Forum, Vol. 6, No. 1.

Rying, Mikael (2000), Dödligt våld i Sverige 1990-1996. En deskriptiv studie, licentiatuppsats, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Segal, Lynne (1997), Slow motion. Changing Masculinities, Changing Men, London: Virago Press.

Statistiska centralbyrån (2002), Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002, Levnadsförhållanden, rapport 104, Stockholm.

Tiby, Eva (1999), Hatbrott? Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott, Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.

Westfelt, Lars (2001), Brott och straff i Sverige och Europa, . En studie i komparativ kriminologi, Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.

World Report on Violence and Health (2002), Geneva: World Health Organization.